

طایفه‌های دور و نزدیک

امیت آیلند

ترجمه: دکتر عبدالکریم عطارزاده
لیلا سادات میرزمانی دهکردی

قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین

امیت آیلند

ترجمه

دکتر عبدالکریم عطارزاده

لیلا سادات میرزمانی دهکردی

تهران

۱۳۹۹

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

Eiland, Emmett, 1941

سرشناسه: آیلند، امت، ۱۹۴۱- م.
عنوان و نام پدیدآور: قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین / امیت آیلند؛ ترجمه عبدالکریم عطارزاده، لیلا سادات میرزمانی دهکردی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: شش، ۲۷۳ ص.: مصور (رنگی).

فروست: «سمت»؛ ۲۴۱۹. هنر؛ ۱۱۰.

شابک: ۵-۲۲۳۴-۰۲-۶۰۰-۹۷۸-۶۸۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: عنوان اصلی: *Oriental Rugs Today: A Guide to the Best in New Carpets from the East*, 2nd ed., c2003.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: قالیچه‌های شرقی — تاریخ — قرن ۲۰ م.

موضوع: *Rugs, Oriental — History — 20th Century*

شناسه افزوده: عطارزاده، عبدالکریم، ۱۳۴۳-، مترجم.

شناسه افزوده: میرزمانی دهکردی، لیلا سادات، ۱۳۶۷-، مترجم.

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۹ NK ۲۸۰۸

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۲۸۴۳۵

رده‌بندی دیوبی: ۷۴۶/۷۵۰۹۵

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

Oriental Rugs Today: A Guide to the Best in New Carpets from the East, 2nd ed., Emmett Eiland. Berkeley, Calif: Berkeley Hills Books, c2003.

قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین

امیت آیلند

ترجمه دکتر عبدالکریم عطارزاده (عضو هیئت علمی دانشگاه سوره)، لیلا سادات میرزمانی دهکردی

ویراستار فنی: مژگان امیری پریان

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۹

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: مشعر

قیمت: ۶۸۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صنعت‌های خودمان را دست‌آورد داشتیم... صنعت‌های قالی‌بافی، صنعت‌های
زری‌بافی و مخمل‌بافی... یکی بعد از دیگری فراموش شد، صنعت‌های ما هم
فراموش شد، برای اینکه ما را عاشق غرب کردند.

صحیفه امام، ج ۱۱، ص ۲۲۱

سخن «سمت»

یکی از هدف‌های مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاه‌ها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گام‌هایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می‌کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می‌شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته‌های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب‌نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوری‌های پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این همیاری و راهنمایی دریغ نورزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته فرش در مقطع کارشناسی به عنوان یکی از منابع قابل استفاده درس «تاریخ فرش جهان» به ارزش ۲ واحد ترجمه شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	دیباچه‌ای بر ویرایش دوم
بخش اول: تاریخچهٔ قالیچه	
۱۳	فصل اول: رونق دوبارهٔ فرش
۴۱	فصل دوم: این روزها قالیچه‌های شرقی چگونه تولید می‌شوند؟ و چرا این قالیچه‌ها ...
۵۲	فصل سوم: چالش‌های قالیچه‌های جدید
بخش دوم: فرش‌های مناطق مختلف	
۸۷	فصل چهارم: قالیچه‌ها و فرش‌های ترکیه
۱۱۱	فصل پنجم: قالیچه‌ها و فرش‌های تبت و نیال
۱۲۸	فصل ششم: قالیچه‌ها و فرش‌های پاکستان
۱۵۷	فصل هفتم: قالیچه‌های هندوستان
۱۷۹	فصل هشتم: قالیچه‌های افغانستان
۱۹۱	فصل نهم: قالیچه‌های چین
۲۰۵	فصل دهم: فرش‌های ایران
۲۲۰	فصل یازدهم: قالیچه‌ها و فرش‌های مصر
۲۳۹	اصطلاح‌نامه و اسامی خاص
۲۷۲	منابع و مآخذ

پیشگفتار

بازاریابی صنایع دستی ایران به‌ویژه فرش، به روزآمدی و توجهی بیش از پیش نیاز دارد. این روزها مشکلات اقتصادی و مالی، و گرانی فرش دست‌باف (در مقایسه با رقبایش) سبب استقبال خانواده‌ها از خرید فرش‌های ماشینی در ایران و رکود بازار فرش شده است. بنابراین یکی از راهکارهای اساسی برای تولید و رونق بازار فرش دست‌باف، دستیابی به بازارهای جهانی به‌ویژه کشورهای اروپایی و امریکاست که نگاهی هنرمندانه و عتیقه‌گرایانه به چنین محصولات کاربردی و تزینینی دارند. طی دهه‌های اخیر، منافع اقتصادی بازار فرش سبب شد افزون بر بازرگانان کشورهای صاحب این صنعت-هنر، افراد دیگری از کشورهای خریدار و متقاضی، وارد این بازار شوند و با تأسیس شرکت‌ها و کارگاه‌های بزرگ و کوچک در کشورهای تولیدکننده فرش، سود سرشاری را نصیب خود و کشورشان کنند. این امر تأثیری مستقیم و غیر قابل انکار بر تحولات اخیر فرش از نظر طرح، اندازه، نقش، رنگ و مانند این‌ها داشته است. آگاهی از این وقایع در ایجاد اشتغال و رونق بازار فرش مؤثر است.

یکی از تاجران امریکایی که عمر خود را در این راه صرف کرده و طی ده‌ها سال تقریباً همه کشورهای تولیدکننده فرش دست‌باف را درنور دیده، امیت آیلند است. وی پس از مدت‌ها سیروس‌یacht در جهان فرش و اشراف بر بازار پرسود این محصول شرقی به همراه برادرش، موری، شرکت «قالیچه شرقی» را در ۱۹۶۹ در برکلی کالیفرنیا تأسیس کرد. با آغاز کار شرکت تلاش برادران آیلند برای سفرهای تحقیقاتی به افغانستان، ایران، ترکیه، قفقاز، ارمنستان، نپال، هند، پاکستان، ازبکستان و دیگر نقاط برای خرید قالیچه‌های شرقی منظم‌تر، هدفمندتر، و به‌روزتر شد. برادران آیلند از طریق خبرنگار، کتاب، نمایشگاه، سمینار، فیلم، و ارائه گزارش به عموم صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران، قالیچه‌های شرقی را در منطقه سائفرانسیسکو معرفی کردند و همین باعث شکوفایی بازار فرش‌های شرقی در این منطقه شد. در حال حاضر، امیت آیلند مالک قدیم‌ترین فروشگاه قالیچه در برکلی در شمال کالیفرنیاست. فروشگاه‌های بزرگ با مساحت ۵۵۰۰ مترمربع که تعداد زیادی از انواع فرش‌های شرقی قدیمی و جدید در آن به نمایش و فروش گذاشته شده است. توجه به رنگ‌دانه‌های طبیعی و نظارت گسترده بر کارگاه‌های

قالی‌بافی در شرق، او را به یکی از پیشروان جنبش بهره‌گیری از رنگ‌دانه طبیعی و تولید سنتی فرش تبدیل کرده است. تلاش دوچندان او در دنیای مجازی، بیش از پیش بر رونق بازار فرش در برکلی افزوده است به گونه‌ای که این روزها بهترین قالیچه‌های شرقی در فروشگاه‌های آنلاین به خریداران عرضه می‌گردد. بنابراین، بی‌راه نیست که کتاب پیش رو را نتیجه تلاش‌های دقیق او در موضوعات تخصصی فرش مانند رنگ‌رزی، مواد مرغوب، بافت، تنوع تولید، سلاقی و علایق خریداران فرش، و مانند این‌ها بدانیم. کتاب مذکور که ترجمه چاپ دوم آن است، متنی معتبر و قابل اعتماد درباره قالیچه‌های شرقی یافته‌شده به روش‌های سنتی و جدید است. در این کتاب ویژگی‌های فرش ایران و کشورهای صاحب‌نام بیان شده، و روش‌های کارآمدی پیشنهاد شده که پسند جامعه جهانی است و می‌تواند به شکوفایی اقتصاد فرش کمک کند. از طرف دیگر خوشبختانه طی سال‌های اخیر آموزش فرش دست‌باف در کنار سایر هنرهای صناعی، مورد توجه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، ادارات و دیگر مراکز دولتی و خصوصی قرار گرفته است. راه‌اندازی رشته فرش و کارگاه‌های متنوع مرتبط با آن در دانشگاه‌ها یکی از اقدامات ارزشمند در این راستاست. این فعالیت‌ها سبب شد تا جوانان علاقه‌مند این مرزوبوم هم به صورت عملی با بافت و تهیه فرش آشنا شوند؛ و هم با نگارش رساله‌ها، پایان‌نامه‌ها، و مقالات متعدد، و هم پژوهش‌های بنیادی و کاربردی فراوان در گستره فرش و فرش‌بافی سنتی ایران به تولید دانش در این زمینه پردازند. این کتاب با هدف بهره‌گیری از تجارب این فرد موفق در بازار فرش ترجمه شده است، به این امید که بتواند در توسعه تولید و گسترش بازارهای فرامرزی تأثیرگذار باشد. قبل از مطالعه کتاب حاضر نکات زیر را مد نظر قرار دهید:

۱. با هدف استفاده بهینه و راحت از مطالب کتاب، متن موجود روان و سلیس ترجمه شده است با این رویکرد که ضمن حفظ و امانت‌داری سخنان نویسنده محترم، بهره‌برداری برای دانشجویان و مخاطبان گرامی سهل‌تر باشد.
۲. کتاب به سبب تخصص و تجربه قابل توجه نویسنده و بحث در خصوص کشورها و مناطق مختلف، با واژگان و عبارات محلی و فنی فراوانی همراه است. تلاش زیادی شد تا ضمن ساده‌سازی واژه‌ها و نزدیک کردن آن‌ها به زبان فارسی، درکشان راحت‌تر شود.
۳. نویسنده محترم در موارد متعدد صرفاً به آوردن واژگان تخصصی اکتفا کرده و توضیح چندانی درباره آن‌ها نداده است. حدود ۲۱۰ واژه و اصطلاح از متن اصلی استخراج شد و همراه با توضیحات مفصل در قالب «اصطلاح‌نامه و اسامی خاص» تدوین گردید که پیوست همین کتاب است.

۴. برای نگارش صحیح تر واژگان و اصطلاحات زبان‌های دیگر نظیر ترکی و افغانی از متخصصان این حوزه‌ها کمک گرفته شد تا امکان خطای املائی، نگارشی و معنایی به حداقل برسد. برای فارسی‌نویسی صحیح تر واژگان انگلیسی بنا به پیشنهاد بخش ویراستاری سازمان «سمت»، از کتاب فرهنگ تلفظ نام‌های خاص نوشته فربرز مجیدی استفاده شد.

۵. اگرچه اصل کتاب حدود ۱۵ سال پیش نگارش یافته است، اما هنوز زبان گویای وضعیت فرش ایران در دوره کنونی است و همچنان نظرات پیشتانزه‌اش می‌تواند کارآمد و مفید باشد.

۶. کتاب را نویسنده‌ای امریکایی نوشته، از این رو در وصف فرش‌ها از مقیاس‌ها و معیارهای متفاوت و با رویکرد انگلیسی- امریکایی بهره برده است. در بیان اندازه، عرض، طول، مساحت، تعداد گره و مانند آن‌ها از فوت، فوت مربع، اینچ، اینچ مربع و مانند این‌ها استفاده شده است که برای درک بهتر این خصوصیات همه اندازه‌ها و مقیاس‌ها به محاسبات ایرانی برگردانده شد.

در پایان باید اعتراف کرد که بدون همکاری و حمایت متولیان محترم سازمان «سمت» به‌ویژه جناب آقای منصور براهیمی، مدیر محترم گروه هنر، تهیه و چاپ این کتاب میسر نبود. صمیمانه سپاسگزارشان هستم. سرکار خانم لیلا میرزمانی، همکار در ترجمه و مراحل بعد کتاب، کمک‌های شایان توجه و گسترده‌ای کردند که بسیار قدردانشان هستم و مسلماً بدون همکاری ایشان این ترجمه به سرانجام نمی‌رسید. همچنین جا دارد از همکاران و دوستان بزرگواری دکتر جلال‌الدین بصام، دکتر فرشاد عسگری کیا، دکتر طاهر بابایی، دکتر حسن خوبدل، آقای سعید شریفی، دکتر نگار کفیلی، دکتر مهدی خانکه و سرکار خانم شهره عرب که در مباحث تخصصی از مشاوره‌های آنان بهره گرفتم، قدردانی کنم.

عبدالکریم عطارزاده

دیباچه‌ای بر ویرایش دوم

سه سال پیش در چاپ نخست کتاب حاضر، فکر می‌کردم به‌زودی موانع تجاری با ایران برداشته می‌شود و قالیچه‌های جدید ایرانی مجدداً در امریکا در دسترس خواهند بود. آرزو داشتم قالی‌بافان عشایر در ایران دوباره قالیچه‌های خود را با نخ‌هایی که به روش‌های سنتی رنگریزی کرده‌اند، ببافند. این روزها که قالیچه‌های ایرانی به بازار ما بازگشته‌اند، فقط تعداد معدودی از آن‌ها با روش‌های سنتی رنگریزی شده‌اند و همان‌گونه که تصور می‌کردم فوق‌العاده هستند! همین رخداد به‌تنهایی باعث شد تا مطالب کتاب حاضر را روزآمد کنم و در این ویرایش فصل جدیدی به قالیچه‌های ایران اختصاص دهم.

در این زمان تغییرات مهمی در جغرافیای سیاسی (ژئوپلیتیکی) دنیای قالیچه‌ها به وقوع پیوست که بعضی از آن‌ها عجیب‌اند. در زمان چاپ نخست، یکی از پایدارترین و پرثمرترین منابع قالیچه‌های شرقی پاکستان بود، کشوری که مهاجران افغانی در اردوگاه‌هایش زندگی می‌کردند و بعضی از بهترین فرش‌های جهان را می‌بافتند؛ اما اکنون هزاران نفر از آن قالی‌بافان، اردوگاه‌هایشان را ترک کرده و به وطنشان بازگشته‌اند. از سوی دیگر، سه سال پیش، جنگ‌های داخلی بی‌پایان افغانستان، قالی‌بافی قابل توجه آنجا را نابود کرد، اگرچه اکنون نیز قالی‌بافی افغانستان در دوران تنزل خود است، اما نشانه‌هایی دیده می‌شود که گویا صنعت فرش در این کشور که قسمتی از فرهنگ هزارساله‌اش بوده است، دوباره بهبود می‌یابد.

ما با این مسائل و صدها تغییر دیگر در چاپ جدید کتاب *قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین* روبه‌رو هستیم. با وجود این، عنوان کتاب مرا متعهد به حفظ و ارائه اخبار به‌روز قالیچه‌های شرقی می‌کند. ما از نظر خود بهترین قالیچه‌های شرقی را که در بازار موجودند، شناسایی و مصور کرده‌ایم از آن جمله قالیچه‌های ایرانی که سه سال پیش (هم‌زمان با چاپ نخست کتاب) در بازار نبودند.

بر خلاف نوسانات دنیای قالیچه‌ها در سه سال گذشته، هنوز دو مورد به همان شکل سال ۲۰۰۰ باقی مانده‌اند: اول) ما هنوز در دوره طلایی قالیچه‌های شرقی زندگی می‌کنیم؛ دوم) خرید یک قالیچه شرقی در این زمان، در عین جالبی می‌تواند نگران‌کننده باشد. کتاب *قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین* راهنمای شما برای قالیچه‌های فوق‌العاده اما گاه گیج‌کننده قرن بیست و یکم

است. این کتاب مشاور شماس‌ت برای شناخت قالیچه‌های شرقی، یافتن نوع واقعی آن، و بردن به منزل که تجربه‌ای لذت‌بخش است.

پیشنهاد

اگر برای مشاهده تصاویر این کتاب از ذره‌بین مناسب استفاده کنید، بیشتر یاد خواهید گرفت و لذت خواهید برد. از برخی تصاویر برای نشان دادن تفاوت میان خامه دست‌ریس یا ماشین‌ریس، استفاده از رنگ‌زاهای طبیعی یا مصنوعی، و مانند این‌ها استفاده شده است. یک ذره‌بین مناسب می‌تواند شما را شگفت‌زده کند و حتی چیزهایی دربارهٔ بافت قالیچه‌ها، و رویهٔ مهم فرش‌ها نشان می‌دهد که بدون آن دست‌یافتنی نیست. مشاهدهٔ تصاویر قالیچه‌ها با ذره‌بین مانند آن است که به جای مشاهدهٔ باغ از بالکن، در میان آن قدم بزنید. این روش جذاب‌تر و سرگرم‌کننده‌تر است.

قالیچه‌های شرقی چگونه قیمت‌گذاری می‌شوند

در چاپ قبلی سعی کردیم یک راهنمای قیمت برای قالیچه‌های جدید ارائه کنیم. فکر می‌کردیم رویدادهای جهانی، بازار قالیچه‌های شرقی را شدیداً تکان دهد و قیمت برخی قالیچه‌ها افزایش، و بعضی تنزل یابد. در ویرایش حاضر تلاشی برای پیشنهاد قیمت واقعی هیچ‌یک از قالیچه‌ها صورت نگرفته، اما در عوض راهنمای گسترده‌تری به شرح زیر ارائه شده است:

به‌طور کلی قالیچه‌های جدید شرقی بر اساس فوت (پا)^۱ مربع (در ایران مترمربع) قیمت‌گذاری می‌شوند و شما می‌توانید قیمت آن‌ها را بر این مبنا محاسبه کنید. برای مثال، یک فرش ویژه ۹ در ۱۲ پا (حدود ۲/۷۵ در ۳/۶۶ متر) احتمالاً ۴۰۰۰ دلار عرضه می‌شود (برای به دست آوردن فوت مربع طول و عرض را در هم ضرب می‌کنیم. به این ترتیب ۹ ضرب در ۱۲ مساوی است با ۱۰۸ فوت مربع. ۴۰۰۰ دلار تقسیم بر ۱۰۸ فوت مربع برابر است با ۳۷ دلار به ازای هر فوت مربع) برای متر از نیز همین‌گونه محاسبه می‌شود (یعنی هر فوت برابر است با ۳۰/۴۸ سانتی‌متر. ۹ فوت برابر است با ۲ متر و ۷۴/۳۲ سانتی‌متر و ۱۲ فوت برابر است با ۳ متر و ۶۵/۷۶ سانتی‌متر که با ضرب طول و عرض به متر از عدد حدود ۱۰ متر به دست می‌آید و ۴۰۰۰ دلار برابر است با متری حدود ۴۰۰ دلار). بهتر است قالیچه‌ای ۶ در ۹ پا (۱/۸۲ متر در ۲/۷۵ متر) از همان نوع که با قیمت ۲۴۰۰ دلار ارائه شده، بخريد (۲۴۰۰ تقسیم بر ۵۴ برابر است با ۴۴ دلار به

۱. فوت یا پا (foot): واحد اندازه‌گیری طول برابر ۱۲ اینچ و معادل ۳۰/۴۸ سانتی‌متر که با مخفف ft یا پریم (') نمایش داده می‌شود (م).

ازای هر فوت مربع؛ حدود ۵ مترمربع و متری ۴۸۰ دلار) با فرض اینکه قالیچه‌ها واقعاً در بافت، مواد، ترکیبات و جز این‌ها مشابه باشند.

قالیچه‌های جدید شرقی، امروزه بین ۱۵ تا ۳۰۰ دلار به ازای هر فوت مربع (حدود ۱۵۰ تا ۳۰۰۰ دلار به ازای هر مترمربع) و برای تعداد کمی از قالیچه ابریشمی حتی به قیمت‌های بیشتری فروخته می‌شوند. بهترین قالیچه‌ها بین ۳۰ تا ۱۰۰ دلار به ازای هر فوت مربع (۳۰۰ تا ۱۰۰۰ دلار به ازای هر مترمربع) به فروش رفته‌اند. به‌طور کلی، قالیچه‌هایی که حاوی رنگ‌زاهای طبیعی و خامه دست‌ریس‌اند، ۳۰ درصد بیش از دیگر قالیچه‌ها ارزش دارند.

مراقبت و نگهداری

یک بار که چگونگی مراقبت از قالیچه‌های شرقی را یاد بگیریم، دیگر نگهداری از آن‌ها آسان می‌شود. در چاپ جدید، قسمتی را با عنوان «نگهداری قالیچه‌های شرقی» اضافه کرده‌ایم. این بخش در پایان کتاب قرار گرفته و ارزش این را دارد که نگاهی به آن بیندازید، چون در شرایط اضطراری کارآمد خواهد بود. هر جا که قالیچه شرقی نگهداری می‌شود، این مثل مطرح است: «یک وصله به موقع بهتر از چند وصله بی‌موقع است».

بخش اول: تاریخچه قالیچه

مقدمه‌ای بر بخش اول

این کتاب واقعاً به زبانی ساده و بی‌مبالغه نوشته شده، بیشتر توصیفی است و در آن کمتر به مفاهیم و مبانی نقوش و طرح‌های والای قالیچه‌های شرقی پرداخته شده است. امیدوارم تردیدی در خوانندگان این کتاب که باور دارند طرح‌های قالیچه‌های شرقی از ضمیر ناخودآگاه نخستین قالیبافان بروز یافته و هر قالیچه شرقی داستانی نمادین را بیان می‌کند، ایجاد نشود؛ چون من معتقدم قالیچه‌های شرقی معجزه‌هایی هستند که برای معرفی آن‌ها نیازی به مبالغه نیست.

فرش‌های شرقی بافته این روزها از فرش‌هایی که هفت دهه پیش بافته شده‌اند، زیباتر و باکیفیت‌ترند. پس از سال‌ها که صفت «نامرغوب» به قالیچه‌های قدیمی نسبت داده می‌شد، ناگهان دوستداران قالیچه‌های شرقی جدید به آن‌ها تکریم کردند و احترام گذاشتند. با این حال، مردم در بازار و برای خرید و فروش به اطلاعات بیشتری درباره این قالیچه‌ها نیاز دارند، به‌ویژه اکنون که توجه بیشتری به آن‌ها می‌شود. به‌دست آوردن این اطلاعات اندکی مشکل است. تقریباً بدون استثنا کتاب‌های با موضوع قالیچه‌های شرقی حاوی اطلاعاتی درباره قالیچه‌های نفیس قدیمی‌اند و عملاً به قالیچه‌های شرقی‌ای که امروزه در بازار دیده می‌شوند، ارتباطی ندارند. در کتاب *قالیچه‌های امروزی مشرق‌زمین*، قالیچه‌ها و فرش‌های جدید بررسی می‌شود. این کتاب، قالیچه‌های مرغوب را از قالیچه‌های بی‌کیفیت جدا و موضوعاتی را مطرح می‌کند که درک آن‌ها می‌تواند به انتخاب‌های آگاهانه قالیچه‌های جدید منجر شود.

چرا قالیچه‌های امروزی، بیشتر از قالیچه‌های بافت سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۸۵ اهمیت دارند؟ چون قالیبافان مهارت‌های بافت، مواد، و طرح‌هایی را که به نظر می‌رسید برای همیشه از دست رفته‌اند، احیا کردند و به کار گرفته‌اند. اکنون بعضی از آن‌ها قالیچه‌هایی می‌بافند که تقریباً شبیه قالیچه‌های ۲۵۰۰ سال پیش است؛ بعضی رنگ‌رزاها، دیگر باره رنگ‌هایی از رنگ‌زاهای گیاهی به دست می‌آورند؛ و تعداد قابل توجهی از بافندگان نیز پشم‌ها را با دست می‌ریسند. بهترین طرح‌های ۲۰۰ سال پیش را قالیبافان امروزی بازسازی، و مجدداً روی قالیچه‌ها نقش کرده‌اند؛ این طرح‌ها در دهه‌های اخیر فراموش شده بودند.

قالیچه‌های جدید شرقی بسیار سریع و چشمگیر رونق یافته‌اند، به گونه‌ای که در ده سال اخیر، هر کس برای نخستین بار آن‌ها را در فروشگاه‌ها دید، مجذوب و شگفت‌زده شد.

آخرین نکته‌ای که خریداران باید بدانند، این است که آیا قالیچه‌های جدید چینی هنوز شبیه قالیچه‌های چینی قدیمی هستند؟ بیشتر قالیچه‌های جدید به‌طور ثابت با رنگ‌زاهای مصنوعی بافته می‌شوند. فروشندگان وانمود می‌کنند که برای داشتن قالیچه‌هایی با رنگ‌های ملایم و رنگ‌زاهای طبیعی باید قالیچه‌های قدیمی را خرید. جانداختن این باور که این روزها می‌توان بسیار کمتر برای خرید یک قالیچه جدید با رنگ‌زاهای طبیعی هزینه کرد، زمان‌بر بود، به‌ویژه اینکه آن‌ها خود شگفت‌زده بودند که چرا قالیچه‌های امروزی هندی، مانند محصولات نامرغوب بیست سال گذشته نیستند، و برعکس در میان قالیچه‌های موجود در بازار، بهترین و جذاب‌ترین نمونه‌ها هستند. دانستن اینکه هم‌اکنون با حضور هزاران قالی‌باف مهاجر افغان در پاکستان، این کشور رشد زیادی داشته است مانند یک شوک می‌ماند. قالیچه‌های تولیدشده در پاکستان در میان مطلوب‌ترین قالیچه‌های جهان جای دارند. قالیچه‌های جدیدی که مردم روی دیوارهای نمایشگاه‌ها مشاهده می‌کردند به‌طور شگفت‌آوری مرغوب به نظر می‌رسید.

تصویر ۱. قالیچهٔ یاتاک^۱ (یاتاق) از شرکت اسطورهٔ بافندگی^۲. بافندهٔ ترک این قالیچه، آزادی عمل برای بداهه‌بافی داشته است. با توجه به نقش، به نظر می‌آید بافنده مبتدی و در حال یادگیری است.

1. Yatak

2. Woven Legend

رونق مجدد بازار بافت قالیچه‌های شرقی

در ۱۰۰ سال گذشته بر قالیچه‌های شرقی دو دوره کامل بافندگی گذشته است: ۱) دوره شکوفایی که بین سال‌های ۱۸۸۰ تا ۱۹۲۰ بود و، ۲) دوره زوال و انحطاط که حدود ۶۵ سال به طول انجامید، و سپس در آستانه سال ۱۹۸۵، یک دوره طلایی جدید آغاز شد. من واژه رنسانس^۱ را برای توصیف دوره کنونی بافندگی قالیچه به کار می‌برم. آیا واژه مناسبی است؟ این لغت از نظر من «مطابق با تجدید حیات، اقتدار، علاقه، تولد دوباره، رونق مجدد» و مانند این‌هاست. شاید هم مفاهیم بیشتری داشته باشد. این دوره همانند نوزایی اصلی در ایتالیا شامل کشف دوباره ایده‌های هنرمندان قدیمی و ترکیب‌بندی‌های سنتی (طرح‌های سنتی دوباره روی قالیچه‌ها به کار گرفته شده‌اند)، بازگشت به طبیعت و طبیعت‌گرایی (مانند کشف دوباره رنگ‌زاهای طبیعی و خامه دست‌ریس) و احساس تازه‌ای از آزادی (ذهنیت‌گرایی) است، مانند راهی که امروزه برخی تولیدکنندگان قالیچه برای نوآوری در طرح در پیش گرفته‌اند.

تصویر ۲. این قالیچه جدیدی است که به راحتی با قالیچه عتیقه اشتباه گرفته می‌شود. اگر من مجبور به ارائه نمونه‌ای برای نشان دادن رونق دوباره قالیچه فقط با یک فرش بودم، گمان می‌کنم با این قالیچه جدید ترک متعلق به شرکت اسطوره بافندگی این کار را می‌کردم، قالیچه‌ای که شرکت آن را فرات نام نهاده است. اندازه آن حدود ۱/۲۲ در ۴/۵۷ متر است (عکس از: قالیچه آیلند، مت پنس).

۱. Renaissance: نویسنده برای دوره موردنظر از واژه رنسانس استفاده کرده که به نظر مترجمان این واژه در فارسی امروز معنای وسیعی دارد و معمولاً برای تحولات اساسی و دامنه‌دار در یک حوزه و یک دوره خاص به کار می‌رود. برای نمونه در لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ معین ذیل رنسانس، به‌طور مشروح به دوره‌ای خاص بعد از قرون وسطا در اروپا اشاره شده است که امروزه نیز این واژه در نوشتارهای تاریخی و هنری، به جز مورد مذکور، کاربرد چندانی ندارد. به همین دلیل ترجیح داده شد برای ترجمه واژه رنسانس از عناوینی چون: رونق مجدد بازار فرش، شکوفایی بازار فرش، رواج مجدد و مانند آن‌ها استفاده شود. ضمناً نویسنده نیز در تعریف خود از رنسانس، از این عبارات نیز استفاده کرده است (م).

اما همگان موافق این ایده نیستند که سال ۱۹۸۵ آغاز دوره رونق مجدد قالیچه‌های شرقی است. یکی از همکاران استدلال می‌کرد که فرش‌های بافته‌شده با خامه دست‌ریس و رنگ‌زاهای طبیعی، درصد کمی از قالیچه‌های شرقی امروز را تشکیل می‌دهند که احتمالاً بیش از ۵ درصد نیست و بیشتر قالیچه‌ها با خامه ماشین‌ریس و رنگ‌زاهای مصنوعی بافته می‌شوند. البته هر دو اتفاق نظر داریم که طرح‌های امروزی، خسته‌کننده‌اند. بنابراین اگر این درصد اندک از قالیچه‌های موجود از انواعی تحسین‌برانگیزند، آیا ما واقعاً در دوره‌ای از رونق مجدد هستیم؟ آیا این دوره واقعاً دوره طلایی قالیچه‌های شرقی است؟

بله، من این گونه فکر می‌کنم. چون همیشه تولیدات هنری عالی در هر دوره‌ای که نشان‌دهنده دوره شکوفایی است، در مقایسه با تولیدات معمولی اندک‌اند. اگر فقط ۵ درصد از قالیچه‌های امروزی با رنگ‌زاهای طبیعی بافته شده باشند، هنوز هم ۱۰۰ درصد بیشتر از قالیچه‌های طبیعی‌ای هستند که در دهه‌های گذشته تولید می‌شد. بازگشت به شکوفایی گذشته قالیچه تازه آغاز شده است. تولیدکنندگان قالیچه آموخته‌اند که چگونه مجدداً شیوه‌های سنتی رنگرزی را به کار برند. آن‌ها به تازگی به بافندگان آموخته‌اند که خامه را با دست بربسند. اکنون دانش، ابزار و مهارت برای رسیدن به شکوه گذشته در دسترس قرار گرفته و بازار در اختیار آن‌هاست. این جریان احیای شکوه گذشته قالیچه، رو به رشد و هیجان‌انگیز است.

به هر حال، در این روزها خریداران فرش‌های جدید فرصت انتخاب قالیچه‌ای با رنگ‌زاهای گیاهی یا مصنوعی، خامه دست‌ریس یا ماشین‌ریس، بافت جدید با ظاهر جدید، یا بافت جدید با ظاهر قدیمی را دارند. نکات گفته شده نشان می‌دهند که ارزش یک فرش با همین گزینه‌ها و کیفیت آن تعیین خواهد شد. اما آیا قیمت بالای آن‌ها به خاطر این معیارها واقعی است؟ بهای فرش‌های کنونی با توجه به نام‌ها، نشان‌ها، و لقب‌هایی که برای آن‌ها در نظر گرفته‌اند، قانع‌کننده است؟ در فروشگاه‌های مختلف ممکن است قالیچه‌ای با نام‌هایی چون: سلطان‌آباد، محال^۱، پاکستانی، ترکمنی، آریانا، ییلا^۲ و گاه ترکیبی از این‌ها موجود باشد مانند ترکمن محل^۳ و مناطق با ارزش دیگر. اخیراً شرکت ما برای قالیچه‌ای شرقی که به تازگی در چین تولید شده بود،

۱. Mahal: در شهرستان اراک به‌طور ویژه و در تجارت، واژه محال به قالیچه‌های ممتازی گفته می‌شود که از نظر بافت، کلاف‌بندی، نقشه، رنگ‌بندی، شفافیت و دیگر ویژگی‌های فنی و هنری در نوع خود از بهترین‌ها باشند (م).

2. Yayla

3. Turkmen Mahal

ویژگی‌هایی را ارائه کرد و بر اساس آن، قیمت فرش را مشخص کرد. گاه پیش می‌آید این ویژگی‌ها واقعی نباشند، پس نمی‌توان قیمت دقیق قالیچه را مشخص کرد و این نشان می‌دهد که گاه توصیف و توضیح درباره یک قالیچه نمی‌تواند قیمت واقعی آن را مشخص کند.

بسیاری از کتاب‌ها با موضوع قالیچه‌های شرقی به شناخت ما هیچ کمکی نمی‌کنند. کتاب‌های انگشت‌شماری نیز که طی ۲۰ سال اخیر به قالیچه‌های شرقی اشاره داشته‌اند، بحث و مطلب عمیقی درباره قالیچه‌های جدید ندارند. در این کتاب‌ها بیشتر به فرش‌های عتیقه پرداخته و کارهای تحسین‌برانگیزی در معرفی قالیچه‌های سده ۱۹ و اوایل سده ۲۰ انجام شده است. برای مثال، نویسندگان معمولاً توضیح داده‌اند که قالی‌بافان طرح‌های قالی را از مادرانشان و آن‌ها نیز از مادران خود به ارث برده‌اند و نقوش سنتی به این ترتیب استمرار یافته است، اما دنیای قالیچه امروزی متفاوت است. این مثال غیرممکن اما واقعی را بپذیرید: تولیدکننده‌ای ترک، قالی‌بافان هزاره‌ای را که از افغانستان برای بافتن قالیچه با طرح‌های سنتی ایرانی و قفقازی و پشم نیوزلندی به پاکستان آمده‌اند، استخدام می‌کند. امروزه طرح‌های قالیچه‌ها به جای اینکه از مادر به دختر انتقال یابد، احتمالاً بیشتر از کتابچه راهنمای حراج کریستی^۱ نسخه‌برداری شده‌اند.

این کتاب را به منظور کمک و راهنمایی شما درباره قالیچه‌های جدید شرقی نوشته‌ام و طوری طراحی شده که اطلاعات مورد نیاز در اختیارتان قرار گیرد و مرور آن نیز برای شما جذابیت داشته باشد. تلاش زیادی کردم تا به‌طور واقعی و کاربردی به قالیچه‌های شرقی بپردازم و از مبالغه و توصیف‌های شاعرانه دوری کنم. بیشتر نویسندگان قالیچه‌های شرقی به توصیف‌هایی مبالغه‌آمیز و فریبنده می‌پردازند، از این رو ممکن است باعث ناامیدی خوانندگانی شوم که باور دارند طرح‌های قالیچه‌های شرقی از ضمیر ناخودآگاه قالی‌بافان ابتدایی ظهور کرده است و هر قالیچه شرقی داستانی نمادین و مانند آن را بیان می‌کند. اگرچه من همواره معتقد بوده‌ام قالیچه‌های شرقی معجزه‌هایی هستند که برای معرفی آن‌ها نیازی به مبالغه نیست.

من هدف دیگری را نیز دنبال می‌کنم: قصد دارم ذهن کسانی را که باور دارند تولید قالیچه‌های مناسب و مرغوب، در سال ۱۲۵۰ یا ۱۷۰۰ یا ۱۸۵۰ یا ۱۹۲۰ متوقف شده است، تغییر دهم (خود من هم ابتدا این ذهنیت را داشتم). ممکن است تصاویر رنگی قالیچه‌های موجود در این کتاب، به دلیل نفاست و مرغوبیت این پیش‌داوری نادرست را ایجاد کند که فرش‌هایی کهن و عتیق هستند، درحالی که به قالیچه‌های سده بیست و یکم و عصر خودمان تعلق دارند. برخی از آن‌ها

در سده آینده به قالیچه‌های عتیقه^۱ و فراتر از آن تبدیل خواهند شد. تعداد کمی نیز ممکن است تا ۱۰۰۰ سال دیگر هنوز سالم و کارآمد باشند. فکر این موضوع مرا خوشحال می‌کند که شاید در آینده، پژوهشگری به قالیچه‌ای قدیمی که در زیر شیروانی اتاقی محبوس مانده، علاقه پیدا کند و برای اینکه بداند این فرش متعلق به چه زمانی است و توسط چه کسی بافته شده، این کتاب را بخواند و با دیدن یک عکس و اطلاعات اندک ثبت شده از آن به نفاست و ارزش فرش پی ببرد.

تصویر ۳. این روزها فرش‌های زیادی در بازار وجود دارند که در عین سادگی فوق‌العاده‌اند. بدون تردید این قالیچه آذری، روزی ثابت خواهد کرد که در دوره طلایی تولید قالیچه بافته شده است.

۱. واژه عتیقه به گنج و با اثری قدیمی اطلاق می‌شود که ارزش مادی، هنری و فرهنگی دارد و چون نشانی از هویت و سرمایه معنوی یک کشور یا مردم یک منطقه است، دولت‌ها در به دست آوردن، حفظ و مرمت آن تلاش دارند. بسیاری از آثار گرانسنگ یا عتیقه گذشته به دلایل و روش‌های متنوع و متفاوت، امروزه در مالکیت شخصی یا ملی و جز این‌ها هستند. منظور نویسنده از عتیقه در این متن، نشان دادن نفاست و ارزش فراوان قالیچه مورد اشاره است که به باور نویسنده با گذشت سال‌ها از عمر آن، به یک گنجینه فرهنگی و هنری تبدیل خواهد شد (م).